

Marečková, Marie

Řemeslná výroba Prešova

In: Marečková, Marie. *Společenská struktura Prešova v 17. století*. Vyd. 1.
Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1984, pp. 95-117

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122040>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

EXKURS I

ŘEMESLNÁ VÝROBA PREŠOVA

Organickou součástí výzkumu společenské struktury středověkých měst je zjištění stavu řemeslné výroby, která byla páteří jejich ekonomiky. Na stav řemeslné výroby se usuzuje podle zastoupení jednotlivých skupin řemesel a podle bohatosti řemeslné specializace. Bohatostí řemeslné specializace rozumíme celkový počet řemeslných odvětví ve městě. V užším významu znamená řemeslná specializace štěpení jednoho řemesla na další speciální odvětví výroby.

Jestliže se nezachovaly kompletní cechovní archívy, je možno k zjištění úrovně řemeslné výroby využít údajů různých typů městských knih, případně aktového materiálu, kde bylo uváděno konkrétní zaměstnání měšťanů.¹ Pro tento účel nelze použít prešovské knihy městské dávky z let 1617—1662, z nichž mizelo označení řemesla či zaměstnání poplatníka, které by stálo za jeho příjmením, případně latinsky za křestním jménem, neboť v daňové praxi nebylo nezbytné zaměstnání uvést a příjmení byla tehdy již vyvinuta a značně ustálena, takže většinou nevyjadřovala zaměstnání poplatníka, ba neumožňovala ani na povolání usuzovat. Stejně výhrady platí pro využití bardějovských rejstříků městské dávky z první poloviny 17. století, které se tehdy zjednodušily na jmenné seznamy poplatníků s uvedením příslušné daňové kvóty.

Poměrné zastoupení jednotlivých řemesel a řemeslných specializací mezi měšťany v Prešově a Bardějově v první polovině 17. století jsme proto zjišťovali na základě rozboru knih měšťanských práv, v nichž bylo povolání nového člena městské obce zapisováno za jeho příjmením latinsky či německy. Obdobný postup volil A. Špiesz² jako doplněk rozsáhlé analýzy prešovských cechovních materiálů z 18. století. Výsledky rozboru soudobých pramenů obdobné povahy bylo možno vzájemně porovnávat a statisticky zpracovat.

¹ Horn, M.: Skład zawodowy magistratu przeworskiego, s. 271. — Lokalizacja cechów i specjalności rzemieślniczych, s. 403, 404. — F ü g e d i, E.: Kaschau, s. 196.

² Š p i e s z, A.: Remeslo v Prešove v 16.—18. storočí. Nové obzory 7, 1965, s. 126, 127.

Bardějovská kniha měšťanských práv zahrnovala období 1597—1648.³ Uváděla v jednotlivých letech v časovém sledu jména nově přijatých, v řadě případů jejich původ, povolání, případně jméno a příjmení otce (někdy i jeho zaměstnání), datum udělení měšťanského práva a další poznámky (dva ručitele, výši poplatku za přijetí apod.). Na začátku knihy byl v abecedním pořadí křestních jmen pod příslušnými roky doplňován index nových měšťanů bez dalších údajů.

Prešovská kniha měšťanských práv obsahovala obdobné údaje z let 1537 až 1676.⁴ Neměla sice úvodní index, neuváděla jméno otce nového měšťana, zato však ke jménům některých z nich byly navíc připojeny poznámky o povolání obchodovat vínem, které udělovala městská rada. Způsob vedení zápisů se od bardějovské praxe lišil tím, že jména nebyla řazena chronologicky, ale abecedně podle počátečních písmen křestních jmen nových spoluřešťanů, kteří byli pak připisováni v časovém sledu. Některých údajů tohoto pramene použil M. Suchý.⁵ Zápisů prešovské knihy měšťanských práv jsme chtěli využít co nejuplněji, avšak ponechat možnost porovnání s bardějovským materiálem. Proto jsme rozdělili údaje z ní získané do tří období: 1537 až 1596, 1597—1648 a konečně 1649—1676. Odpovídalo to i charakteru záznamů, které v porovnávaném období obsahovaly nejuplněnější informace, zatímco od poloviny 17. století se omezily v naprosté většině případů na uvedení jmen řešťanů, jimž bylo v jednotlivých letech měšťanské právo uděleno.

Z košické knihy měšťanských práv pro léta 1580—1666⁶ jsme čerpali některé dílčí údaje, zvláště o nově přijatých řešťanech z Prešova a Bardějova. Jména byla zaznamenávána v časovém sledu k jednotlivým rokům podobně jako v Bardějově. Kniha však nebyla vedena souvisle. Po roce 1632 zápisy pokračovaly až v období 1650—1653, pak teprve roku 1666, kdy končily.

Knihy měšťanských práv neinformovaly o imigraci podruhů, z nichž někteří nesporně v řemeslnických dílnách pracovali. Zato údaje těchto pramenů lze použít pro evidenci mistrů, kterým dávalo udělení měšťanského práva možnost zřízení vlastní dílny.

Pro jednotnost měřítek jsme nebrali v úvahu několik případů, kdy bylo uvedeno nejen jméno otce nového řešťana, ale i jeho povolání. Týkalo se to výlučně zápisů v bardějovském materiálu, kdy šlo o syny místních řemeslníků, kteří zpravidla vykonávali stejné řemeslo jako jejich otec.⁷ V některých letech knihy neuváděly kromě jmen žádná další fakta. V Bardějově se tak stalo roku 1627 a 1634, kdy knihu vedl jiný písař. V Prešově bylo povolání

³ OAB, rkp. č. 242, r. 1597—1648, kniha měšťanských práv.

⁴ OAP, rkp. č. 2118, r. 1537—1676, kniha měšťanských práv.

⁵ Suchý, M.: *Dejiny Prešova I*, s. 146 n.

⁶ *Archív města Košic*, rkp. č. H-III/2-civ.-1, r. 1580—1666, kniha měšťanských práv.

⁷ Např. Hans Pommer filius Matz Pommer sutoris sutor. OAB, rkp. č. 242, r. 1597 až 1648, nepaginováno, zápis k roku 1625, kniha měšťanských práv.

udáváno velmi zřídka v 16. století a po roce 1650. V porovnávaném období chyběly v Prešově záznamy o povolání roku 1604 a 1605.

Získané údaje o povolání nových měšťanů Prešova a Bardějova v letech 1597—1648 jsou minimální také proto, že písaři (i mimo uvedená léta) někdy řemeslo nezapsali. Avšak ani jeho uvedení nezaručuje, že měšťan toto řemeslo skutečně vykonával a že představovalo hlavní zdroj jeho příjmů (mohl mít více povolání). Termíny pro označení řemesel volili různí písaři a zápisy byly dvojjazyčné. Význam termínů bylo proto nutno uvážlivě interpretovat zvláště při analýze bardějovského materiálu. Poznatky o řemeslné výrobě Prešova jsme mohli porovnávat s výsledky výzkumů A. Špiesze, M. Suchého a A. Gácsové.⁸

Počet nových měšťanů — samostatných řemeslníků, kteří žili a pracovali v Prešově a Bardějově v letech 1597—1648, jsme však museli korigovat, ačkoliv předností výchozího materiálu byla nesporně skutečnost, že informoval převážně o lidech mladých či středního věku. Za předpokladu, že průměrná doba výrobní činnosti řemeslníka činila 15—20 let⁹ a že část řemeslníků začala pracovat po roce 1640, získaný počet jmen bylo nutno snížit nejméně na polovinu, abychom dostali počet specialistů, pracujících současně.

Charakter pramenů dovolil zjišťovat i intenzitu a teritoriální rozsah imigrace určité části městského obyvatelstva. Výsledné poznatky této analýzy jsme uvedli na s. 33—34.

Kvantitativní údaje knih měšťanských práv Prešova a Bardějova byly spolehlivým východiskem pro získání orientace o poměrném zastoupení jednotlivých řemesel a řemeslných specializací v obou městech. Uplatněním porovnávacích hledisek bylo možno postihnout určité obecné a zvláštní rysy v městské ekonomice. Soustředění řemeslníků v určitých výrobních odvětvích vyplývalo z ekonomické situace města, a proto zjištěný počet osob s udaným řemeslem při využití metod historické statistiky umožnil usuzovat na hlavní trendy řemeslné výroby a ekonomicko-sociálního vývoje Prešova a Bardějova v prvé polovině 17. století. Takto provedená sonda a porovnávání situace v obou městech mají nesporně širší platnost, neboť údaje o počtu řemeslníků ve slovenských městech zvláště pro období 1550—1650 prakticky úplně chybějí, jak upozornil A. Špiesz.¹⁰

*

Osoby s udaným řemeslem byly v letech 1597—1648 zastoupeny mezi novými měšťany v Prešově 60,51 % (717 osob), v Bardějově 36,19 % (232

⁸ Špiesz, A.: Remeslo na Slovensku, s. 96. — Remeslo v Prešove, s. 125. — Suchý, M.: Dejiny Prešova I, s. 134 n. — Gácsová, A.: Spoločenská štruktúra mesta Prešova, s. 347 n. — Spoločenská štruktúra Bardejova, s. 121 n. — Tóth, S.: Sáros vármege monografiája III, s. 463 n.

⁹ Horn, M.: Skład zawodowy mygistratu przeworskiego, s. 277.

¹⁰ Špiesz, A.: Remeslo na Slovensku, s. 6.

osoby). Roční průměr řemeslnické imigrace činil v Prešově 13,79, v Bardějově pouze 4,46. Příliv řemeslníků do obou měst byl v souladu s intenzitou i teritoriálním rozsahem imigrace všech nových měšťanů.

Abychom dostali přibližné množství současně činných osob, snížili jsme zjištěný počet řemeslníků na polovinu. Z 593 prešovských majitelů domů roku 1619 představovalo 358 řemeslníků 60,37 ‰, ze 494 bardějovských majitelů domů v téže roce bylo řemeslníků zhruba 116, tj. 23,48 ‰.

Podle údajů A. Gácsově¹¹ bylo roku 1542 mezi bardějovskými poplatníky městské dávky 149 (24,79 ‰) řemeslníků. Rozhodně převládali majitelé domů nad nájemníky. V první polovině 16. století bylo mezi nájemníky nejvýše 25 řemeslníků a spíše se jejich počet snižoval. Poznatky zpřístupněné A. Špieszem¹² dokládají, že v 16. a 17. století počet bardějovských řemeslníků nepřesáhl 120—130. Číslo, k němuž jsme dospěli rozbořem knihy měšťanských práv, tj. 116 osob zapojených současně do řemeslné produkce, je spolehlivým ukazatelem stavu bardějovského řemesla v první polovině 17. století. Lze předpokládat, že tehdy existovalo v Bardějově kolem stovky řemeslnických dílen.

Také 358 současně činných řemeslníků v Prešově je v relaci s dosavadními poznatky o množství řemeslnických dílen, jichž bylo v tomto městě ve druhé polovině 17. století podle údajů A. Špiesze¹³ 250—300. Vezmeme-li v úvahu, že část z 358 zapsaných řemeslníků pracovala v otcově podniku nebo neměla bezprostředně po přijetí měšťanského práva vlastní dílnu, lze oprávněně předpokládat, že v první polovině 17. století bylo v Prešově kolem 300 řemeslnických dílen. Poměr počtu řemeslnických dílen v obou městech je současně v souladu s poměrem nově přijatých řemeslníků.

O prosperitě prešovského řemesla v první polovině 17. století svědčí porovnání se situací o sto let později na základě údajů zveřejněných A. Špieszem.¹⁴ Zatímco v období 1597—1648 bylo přijato do svazku města 717 řemeslníků, v letech 1711—1760 už pouze 621 řemeslníků. Číslo, k němuž jsme dospěli rozbořem zápisů z 52 let, nebylo nutné pro porovnání s výsledky Špieszových výzkumů pro období padesáti let korigovat, neboť náš pramen ve 2 letech (r. 1604 a 1605) neevidoval zaměstnání nových prešovských měšťanů.

Zevrubné informace o prešovských češích podávají studie A. Špiesze, M. Suchého a A. Gácsově.¹⁵ Koncem 17. století bylo v Prešově více než 25 cechů, roku 1703 se sdružovalo 42 specializací do 28 cechů. Špieszovy

¹¹ G á c s o v á, A.: Spoločenská štruktúra Bardejova, s. 124.

¹² Š p i e s z, A.: Remeslo na Slovensku, s. 96.

¹³ Š p i e s z, A.: Remeslo v Prešove, s. 125. — S u c h ý, M.: Dejiny Prešova I, s. 142 — udává nižší hranici.

¹⁴ Š p i e s z, A.: Remeslo v Prešove, s. 126.

¹⁵ Š p i e s z, A.: Remeslo na Slovensku, s. 95. — Remeslo v Prešove, s. 126. — S u c h ý, M.: Dejiny Prešova I, s. 135. — G á c s o v á, A.: Spoločenská štruktúra mesta Prešova, s. 372.

a Szücsovy¹⁶ údaje dokládají, že koncem 15. století existovalo v Bardějově 9 cechů, koncem 17. století však již 20 cechů. Jak zjistila A. Gácsová,¹⁷ konalo roku 1544 strážní službu u bran v době jarmarků nebo při ohrožení města 10 bardějovských cechů, podle údajů V. Jankoviče¹⁸ platila tato povinnost roku 1552 již pro 13 bardějovských cechů. Podařilo se nám zjistit, že roku 1604 vysílalo ke strážní službě své příslušníky 16 cechů,¹⁹ roku 1626 pak 18 cechů.²⁰ Přitom potřeba strážných z řad bardějovských řemeslníků byla poměrně konstantní, takže při větším množství cechů se strážní povinnosti rozdělily rovnoměrněji. Zvýšily se pouze u řeznického a kloboučnického cechu, jejichž význam ve městě zřejmě stoupal, avšak prvenství si stále udržoval cech sladovnický.

V bardějovské knize měšťanských práv nebyla sladovnická profese uvedena, a proto jsme ji nemohli zahrnout do následujících tabulek. Vařením piva se zřejmě zabývali četní bardějovští měšťané — zejména majetnější — jako doplňkovým zaměstnáním. Ze zápisů v třicátcích je zřejmé, že dováželi z Polska slad a chmel. O existenci sladovnického cechu svědčí údaj z roku 1638 o zákazu vstupu měšťanu polské národnosti Ondřeji Textorovi do tohoto cechu.²¹

Další vývoj cechovních odvětví bylo možno sledovat na základě seznamu žadatelů o udělení měšťanského práva z jednotlivých bardějovských cechů z roku 1664.²² Údaje z tohoto pramene doložily existenci dalších dvou cechů, takže se lze domnívat, že roku 1664 cechovní řemeslnou malovýrobou v Bardějově organizovalo 20 cechů, což je v souladu se Špieszovými výzkumy.

Protože v dalších úvahách šlo o zjištění poměrného zastoupení řemesel a bohatosti řemeslné specializace, abychom na základě toho usuzovali na stav řemeslné výroby, nebylo nutné snižovat data, získaná z knih měšťanských práv.

Řemesla do skupin jsme řadili podle Bücherova a Mendlova dělení. Do přehledu jsme nezahrnuli rukavičkáře (patřící k cechu vačkářů) a olejníky, doložené v Prešově v 17. století,²⁴ protože nebyli v použitém pramenném materiálu jmenováni.

Čelní postavení v Prešově měla řemesla oděvní se 193 příslušníky a mezi nimi byl vysoký počet krejčích (75 osob). Třicet z nich bylo domácích, osm přišlo z Velkého Šariše, dva ze Sedmíhradska (roku 1613 a 1618) a jeden

¹⁶ Špiesz, A.: Remeslo na Slovensku, s. 95. — Szücs, J.: A városok és kézművesség, s. 118.

¹⁷ Gácsová, A.: Spoločenská štruktúra Bardejova, s. 130.

¹⁸ Jankovič, V.: Dejiny mesta Bardejova, s. 235, poznámka 47.

¹⁹ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604—1625, zápisy na deskách, hlavní účetní kniha.

²⁰ OAB, rkp. č. 1802, r. 1626—1646, zápisy na deskách, hlavní účetní kniha.

²¹ OAB, rkp. č. 242, r. 1597—1648, nepaginováno, zápis k roku 1638, kniha měšťanských práv.

²² OAB, Missiles, r. 1664, nesignováno, seznam žadatelů o měšťanské právo z řad bardějovských cechů.

²⁴ Špiesz, A.: Remeslo v Prešove, s. 123 n.

Počet prešovských řemeslníků a řemeslných odvětví,
zapsaných v letech 1597—1648 v knize měšťanských práv²³

Skupiny řemesel	Počet odvětví	%	Počet řemeslníků	%
kov	16	26,23	144	20,08
topivo	—	—	—	—
textil	4	6,56	72	10,04
kůže	6	9,84	60	8,37
dřevo	7	11,47	84	11,72
potraviny	7	11,47	75	10,46
odívání	6	9,84	193	26,92
stavby	6	9,84	52	7,25
ostatní	9	14,75	37	5,16
celkem	61	100,00	717	100,00

z Vidně (roku 1625). Zájemců o měšťanské právo z řad kloboučníků bylo 27 (po dvou z Levoče a Žiliny, po jednom z Banské Bystrice, Košic, Trenčína a Zvolena).

Následovalo technicky nejnáročnější kovodělné odvětví (144 osoby) se 16 specializacemi. Z nich bylo 41 kovářů a vysoký počet zlatníků (19 osob — jeden z Kluže roku 1603, jeden z Vidně roku 1625, po jednom z Bardějova a Levoče). Zámečníků přišlo 29, jeden z nich roku 1626 z Norimberka. Roku 1617 bylo v Prešově evidováno 34 zámečnických mistrů.²⁵

Ve třetím v pořadí, dřevozpracujícím odvětví, výrazně převažovali počtem 42 specialistů bednáři. Vedle čtyř z Bardějova a dvou Poláků a Levočanů byl jeden z Kežmarku.

U potravinářských řemesel stálo v čele 51 řezníků. Ke jménu jednoho z nich připsal písař roku 1638, že není členem cechu. Po jednom zástupci měly Bardějov, Levoča, Sabinov a Slezsko. Kežmarských řezníků se usadilo v Prešově do roku 1636 dokonce sedm (v Bardějově dva). A. Gácsová²⁶ upozornila na značný počet řezníků mezi kežmarskými řemeslníky v první polovině 16. století. Jejich poměrně značná fluktuace souvisela nepochybně s charakterem ekonomicko-sociální struktury Kežmarku a do jisté míry zřejmě i s dočasným zhoršením možností nákupu dobytka v muszynské oblasti, kde nebyli počátkem dvacátých let 17. století slovenští řezníci vítanými hosty, jak vyplývá z bardějovsko-polské korespondence. Právě tehdy se přistěhovalo nejvíce kežmarských řezníků do Prešova a Bardějova a byli tak přijati do svazku místních měšťanů.

Typická exportní řemesla textilní zůstala 72 představiteli na pátém místě. V Prešově hledalo práci 38 soukeníků (po jednom z Levoče, Žiliny, Nového

²³ Pramen z tabulce: OAP, rkp. č. 2118, r. 1537—1676, kniha měšťanských práv.

²⁵ Š p i e s z, A.: Remeslo na Slovensku, s. 95.

²⁶ G á c s o v á, A.: Spoločenská štruktúra Kežmarku, s. 376.

Jičína a Havlíčkova Brodu). Slezané se obraceli více do Bardějova, do Prešova se přistěhoval pouze jeden. Zato z Polska tam přibýlo 9 tkalců, jichž bylo celkem zapsáno 31.

Mezi kožedělnými odvětvími byli nejsilněji zastoupeni řemenáři (24 osoby), mezi stavebními hrnčíři (21 osoba) a zedníci (17 osob). Zedníci se stěhovali ze Spišských Vlachů (4 osoby) a Spišského Podhradí (2 osoby).

Prešovští řemeslníci nacházeli uplatnění v práci pro městskou radu. Např. městský kovář Jan Reichert předložil roku 1622 účet na 116,05 florénu (z toho mu bylo 10,05 florénu odečteno), bednář Michal Schön dostal roku 1627 mzdu 55,69 florénu, o polovinu méně, než vydělali na zakázce pro městskou radu bednáři v Bardějově. Sklář Jakub Glaser roku 1622 nesl na rychtářův rozkaz sklo za 5,80 florénu Gabrielu Bethlenovi. Glaserův účet na tento rok činil 73,27 florénu. Značně menší výdělek — 17,64 florénu — měl sklář Jan Glaser roku 1627.²⁷

Některé řemeslníky zatěžovaly dluhy tak, že dávali do zástavy cennější věci (např. prsteny) i oděv. Zástavní sumy byly sice velmi nízké (3—5 florénů), avšak potíže s hromaděním peněžní hotovosti jim nedovolovaly věci vykoupit. Např. bratr a služebná Vojtka Salitermachera roku 1600 zdědili nejnnutnější domácí inventář a zbytky zařízení dílny, kterou Vojtko pro dluhy prodal za 23 florény, jeden mužský a jeden ženský oblek, surovou přízi a dluhy.²⁸

Takový osud sice zpravidla prešovské řemeslníky nečekal, vždýt právě tam hledali četní příchozí z jiných měst zlepšení majetkových poměrů. Pramen však umožnil nahlédnout do mezni majetkové situace. Městské a cechovní prostředí teoreticky dávalo všem stejné možnosti výdělku a vážilo si práce, pokud přinášela užitek. Kdo v každoročním boji o existenci neobstál, končil jako Vojtko nebo ještě hůře — po dražbě veškerého majetku ve vězení pro dluhy. Přesto je však zřejmé, že s dluhy a malou hotovostí řemeslníci často zápasili.

Poměrně značná zásoba příze v inventáři chudého Vojtka Salitermachera nasvědčuje tomu, že pro prešovské řemeslníky vedle drobného pozemkového majetku byla útočištěm před nouzí domácí výroba plátna, které pak zčásti vozili bítit do Bardějova. Pokud si Bardějov v prvních dvou desetiletích 17. století dokázal do jisté míry udržet monopol na bílení plátna, byly v registrech plátna zapisovány desítky drobných tkalců z Prešova, vedle bohatších prešovských obchodníků a měšťanů.

Rozborem 12 bardějovských register plátna z první poloviny 17. století,²⁹

²⁷ OAP, Missiles, r. 1622, nesignováno, účet městského kováře a skláře. — Missiles, r. 1627, nesignováno, účet městského bednáře a skláře.

²⁸ OAP, Missiles, r. 1600, 2. VIII., nesignováno, inventář Vojtka Salitermachera.

²⁹ OAB, rkp. č. 1547, r. 1606; rkp. č. 1549, r. 1608; rkp. č. 1561, r. 1617; rkp. č. 1562, r. 1617 cizí plátno; rkp. č. 1564, r. 1618; rkp. č. 1563, r. 1618 cizí plátno; rkp. č. 1568, r. 1622; rkp. č. 1572, r. 1629; rkp. č. 1575, r. 1632; rkp. č. 1578, r. 1636; rkp. č. 1586, r. 1642; rkp. č. 1592, r. 1648; rkp. č. 1595, r. 1649; rkp. č. 1596, r. 1650, registra plátna.

evidujících místní i mimobardějovské plátno, zpracované v městském bělidle, jsme zjistili, že mimobardějovští tkalci z více než dvou set obcí celé oblasti vyhledávali bělidlo zejména koncem druhého desetiletí 17. století. Nejvíce cizího plátna bylo zapsáno v registrech z roku 1618 (86 932,5 lokte, 1 144 zápisy). Také roku 1617 bylo evidováno 79 913 loktů plátna, nepatřícího místním tkalcům. Po roce 1622 postupně klesal zájem cizích tkalců o bílení plátna v Bardějově. Přestože v letech 1636 a 1642 nastal určitý vzestup, roku 1650 bylo zapsáno nejmenší zjištěné množství cizího plátna (8 432 lokty, 53 zápisy).

Soustředění oblastní plátenické výroby zejména koncem druhého desetiletí 17. století zřejmě souviselo se zajištěným odbytem plátna v Bardějově. Postupné ztrátě postavení organizátora plátenické výroby, na níž působila patrně i slabost domácího kapitálu, se snažila bardějovská městská rada bez většího úspěchu čelit hájením monopolních práv na bílení plátna v celých Uhrách, která si dala roku 1637 znovu potvrdit.³⁰ Hlavními zákazníky bardějovského bělidla byli však od dvacátých let 17. století domácí tkalci.

Plátno z Prešova, Stropkova a Sabinova, zpracované v bardejovském městském bělidle v letech 1606—1636³¹

	1606	1608	1617	1618	1629	1632	1636
Prešov							
A	1 280	3 082	11 389,5	9 025,5	900	257	1 000
B	3,08	4,59	14,25	10,38	4,04	1,34	2,86
C	9	40	92	88	6	3	1
Stropkov							
A	3 256	4 936	3 310	3 026	1 840	2 298,5	2 147
B	7,84	7,35	4,14	3,48	8,27	12,01	6,13
C	53	69	59	52	27	35	34
Sabinov							
A	12 471	8 809	5 817	7 601	—	—	—
B	30,03	13,10	7,28	8,74	—	—	—
C	134	115	92	83	—	—	—

Vysvětlivky:

A — množství plátna v loktech

B — procentuální podíl na celkovém množství cizího plátna

C — počet zápisů

³⁰ OAB, rkp. č. 1802, r. 1626—1646, f. 291 v., hlavní účetní kniha. Viz též Jankovič, V.: Dejiny mesta Bardejova, s. 206.

³¹ Prameny k tabulce: OAB, rkp. č. 1547, r. 1606, f. 12 n.; rkp. č. 1549, r. 1608, f. 11 n.; rkp. č. 1562, r. 1617, f. 1 n.; rkp. č. 1563, r. 1618, f. 1 n. rkp. č. 1572, r. 1629, f. 9 n.; rkp. č. 1575, r. 1632, f. 6 n.; rkp. č. 1578, r. 1636, f. 12 n., registra plátna.

Většina evidovaného cizího plátna v první polovině 17. století patřila drobným domácími malovýrobcům z vesnic a městeček v okolí Bardějova, kteří dávali zpracovat někdy méně než 10 loktů plátna. Nechyběli mezi nimi ani obyvatelé 14 bardějovských poddanských obcí, především Mokroluhu. Drobní zákazníci z okolí se na bardějovské bělidlo obraceli po celou první polovinu 17. století. To však neplatilo pro obyvatele Prešova, Sabinova a Stropkova, jimž patřilo roku 1606 celkem 40,95 % zpracovaného cizího plátna a ještě v letech 1608, 1617 a 1618 na ně připadalo 25,04 %, 25,67 % a 22,60 % zaznamenaného cizího plátna. Od roku 1622 však vyhledávali služby bardějovského bělidla méně, zejména obyvatelé Sabinova, kteří v letech 1629, 1632 a 1636 nebyli v Bardějově evidováni. Právě proti zákazu bílení plátna v Sabinově a Prešově byla výslovně zaměřena snaha bardějovského magistrátu, který se marně snažil prosadit platnost městského monopolu. Do roku 1636 se objevovali ve větší míře jedině obyvatelé Stropkova. Z Prešovanů byl roku 1636 zapsán jediný zákazník — maďarský kazatel a obchodník vínem Jiří Madaras s 1 000 lokty plátna.

Většinu obyvatel těchto měst, kterým v prvních dvou desetiletích 17. století patřila zhruba čtvrtina celkem evidovaného cizího plátna, lze přiřadit k nejpočetnější skupině drobných tkalců. Mnohé z významnějších prešovských zákazníků však známe z tamních třicátkových rejstříků. Např. roku 1608 dal zpracovat Jonáš Groff 182 lokty plátna a Tomáš Galamboczy 73 lokty, roku 1617 Ondřej Sipos 972 lokty, Jonáš Groff 353 lokty a Tomáš Galamboczy 63 lokty, roku 1618 František Rutthkay 830 loktů, Jan Olenik 195 loktů a Jan Krupnik 52 lokty plátna.

V letech 1629, 1632 a 1636 nebyl registrován žádný obyvatel Sabinova. Roku 1622 byl zaznamenán původ tkalce jen zřídka. Patrně nejdůsledněji u Prešovanů, jimž patřilo celkem 1 051 loket plátna, tj. 2,76 % celkového množství (8 zápisů). Také v letech 1642, 1648, 1649 a 1650 bylo registrováno bydliště tkalce jen v ojedinělých případech. Žádný z několika zápisů tohoto charakteru neuváděl Prešov, Stropkov a Sabinov. Roku 1648 patřilo 50 loktů plátna Košičanu.³²

Domácká plátenická výroba v Prešově znamenala doplněk obživy pro část chudších městských vrstev zejména v dobách hospodářské nejistoty. Bardějovská registra plátna ovšem odrážela trend a rozsah prešovského domácího plátenictví (nejvýše 10 % bardějovské produkce) značně zprostředkováně a nepřímo.³³

Změny v řemeslnicko-výrobní struktuře Prešova od poloviny 16. století můžeme sledovat díky výzkumům A. Gácsově.

³² OAB, rkp. č. 1568, r. 1622, f. 14 v. n.; rkp. č. 1586, r. 1642; rkp. č. 1592, r. 1648; rkp. č. 1595, r. 1649; rkp. č. 1596, r. 1650, registra plátna.

³³ Viz blíže Marečková, M.: Plátenická výroba v Bardejově a okolí v první polovině 17. století. In: Otázky dějin střední a východní Evropy II. UJEP Brno 1975, s. 289—306.

Skupina řemesel	Počet řemeslníků	Rok 1551		První polovina 17. stol.	
		specializace	pořadí	specializace	pořadí
kov	26	6	1	16	2
topivo	2	1	7	—	—
textil	9	3	6	4	5
kůže	14	4	4	6	6
dřevo	12	6	5	7	3
potravin	14	4	4	7	4
odívání	23	3	2	6	1
stavby	19	6	3	6	7
ostatní	—	—	—	9	8
celkem	119	33	—	61	—

Jak je patrné z tohoto přehledu, zásadní strukturální změny se v Prešově neprojeví. Jednotlivá výrobní odvětví byla vcelku rovnoměrně zastoupena a nedošlo k výraznému zaostávání některých z nich v důsledku dovozu cizích výrobků, který doložila analýza prešovských třicátků z prvních tří desetiletí 17. století a krakovských celních register z roku 1631. Lze se proto domnívat, že zboží, exportované do Prešova místními obchodníky z Polska, Slezska, Moravy a Rakous, bylo zčásti určeno k dalšímu meziobchodu. Pro tuto skutečnost svědčí i silné zastoupení obchodních živností v Prešově v letech 1597—1648 (38 obchodníků s uvedeným povoláním), s nímž se v Bardějově v tak vyhraněné podobě nesetkáváme.

V Prešově se projevil nápadněji ústup stavebních odvětví, u nichž se v podstatě nezměnil ani počet specializací. Na jejich místo proniklo zpracování dřeva, které prodělávalo vzhledem na zaměření městské zemědělské výroby a exportu (víno) v Prešově i Bardějově konjunkturu. Podíl textilních řemesel na výrobní struktuře Prešova nebyl sice významný, avšak konkurence masově dovážených textilií nezpůsobila jejich zkázu. Naopak prešovské textilnictví na rozdíl od bardějovského mělo mírně vzestupnou tendenci, projevující se jak čtyřnásobným vzrůstem počtu řemeslníků, tak větší diferencovaností výroby, takže textilní řemesla postoupila na páté místo podle početnosti.

Řemeslná výroba Prešova, která byla roku 1551 počtem řemeslníků i bohatostí výrobních specializací zhruba na úrovni Bardějova první poloviny 17. století, prodělala další vývoj. Diferencovanost prešovských řemeslních odvětví se zvětšila téměř na dvojnásobek, počet řemeslníků (snížíme-li naše údaje na polovinu) se u kožedělných a stavebních odvětví zdvojnásobil,

³⁴ Přehled byl sestaven na základě těchto pramenů a literatury: G á c s o v á, A.: Společenská struktúra města Prešova, s. 372, 375, (údaje pro rok 1551). OAP, rkp. č. 2118, r. 1537—1676, kniha měšťanských práv (údaje z první poloviny 17. století).

u ostatních řemeslných odvětví se zvýšil třikrát až čtyřikrát. V Prešově v první polovině 17. století byla nejbohatěji diferencována řemesla kovodělná, která tak odlišují nejmarkantněji charakter výrobní struktury obou měst. Právě do Prešova a Košic přicházeli za prací i zákaznicky vyhranění bardějovští specialisté — zbrojíři, mečíři, zlatníci i kováři. Náročná a vylučnější povolání pracovala nejen pro trh místní, ale i pro trhy oblastní a do jisté míry i na export, zvláště do Polska. Právě v první polovině 17. století zásobovala prešovská kovozpracující a zbrojařská produkce také trhy sedmihradské.³⁵ Prešovští kloboučníci využili možnosti proniknout na tyto trhy po poklesu dovozu jihlavských a bratislavských klobouků do dvacátých let 17. století. V letech 1630—1636 bylo do Kluže dovezeno 20 759 kusů prešovských klobouků.³⁶ Prešovské třicátkové rejstříky, které jsme analyzovali pro období 1570—1629, však tento export v 17. století zřejmě nevidovaly. V třicátcích z konce 16. století jsme našli zápisy o vývozu textilu a dřevěných výrobků do Sedmihradska. Kovové výrobky a klobouky tam patrně ve větší míře ještě deklarovány nebyly. Vývoz dalších řemeslných výrobků — šavlí, pancířů, přilb, měděných kotlů, železa, mědi, opálu, obuvi a koží (většinou surových) — orientovaný převážně na Polsko byl zachycen v prešovských třicátcích z prvních tří desetiletí 17. století. Stabilní byl tehdy export solených ryb do Polska, odkud Prešované zase dováželi sledě či Iovské ryby.

Počet bardejovských řemeslníků a řemeslných odvětví, zapsaných v letech 1597—1648 v knize měšťanských práv³⁷

Skupiny řemesel	Počet odvětví	%	Počet řemeslníků	%
kov	7	21,22	38	16,38
topivo	1	3,03	1	0,43
textil	4	12,12	15	6,46
kůže	3	9,09	12	5,17
dřevo	4	12,12	49	21,13
potraviny	3	9,09	33	14,22
odívání	4	12,12	63	27,16
stavby	4	12,12	16	6,89
ostatní	3	9,09	5	2,16
celkem	33	100,00	232	100,00

U skupiny řemesel potravinářských, která podle četnosti vyskytujících se údajů stojí na čtvrtém místě, je výsledný obraz zřejmě ovlivněn tím, že

³⁵ Horváth, P.: Príspevok k obchodným stykom východoslovenských miest, s. 141.

³⁶ Kavka, F.: Český a slovenský obchod s textilními výrobky, s. 170.

³⁷ Pramen k tabulce: OAB, rkp. č. 242, r. 1597—1648, kniha měšťanských práv. — Počet řemeslných specializací můžeme zvýšit o další tři, zjištěné z jiných pramenů (sladovníci, tesaři, skláři), které však v knize měšťanských práv nebyly jmenovány, stejně jako místní hodinář, kominík atd.

v knize měšťanských práv nebylo postíženo sladovnictví, nejsilněji zastoupené bardějovské odvětví řemeslné výroby.³⁸ Podíl skupiny potravinářských řemesel určuje (vedle dvou mlynářů, z nichž jeden přišel roku 1610 z Polska a druhý roku 1616 z Nižných či Vyšných Raslavic, a jednoho pekaře původem Slezana, zapsaného roku 1625) 30 řezníků, jejichž původ byl uváděn jen zřídka. Dva přišli roku 1629 z Kežmarku ostatní byli zřejmě většinou bardějovští rodáci. Skutečnost, že řezníků přibýlo nejvíce ze všech povolání (zejména v prvních třech desetiletích 17. století), dosvědčuje prosperitu řemesla a zajištěný odbyt potravinářských výrobků v tomto období. Výrazem toho bylo i zvýšení strážní povinnosti řeznického cechu.

Srovnáme-li s našimi výsledky pořadí, které zaujímaly jednotlivé skupiny řemesel podle početnosti roku 1542, zjistíme tyto změny:

Počet specializací a pořadí skupin řemesel v Bardejově roku 1542 a v první polovině 17. století³⁹

Skupiny řemesel	Rok 1542		První polovina 17. století	
	specializace	pořadí	specializace	pořadí
kov	7	1	7	3
topivo	1	7	1	9
textil	6	5	4	6
kůže	3	6	3	7
dřevo	4	4	4	2
potraviny	5	3	3	4
odvání	4	2	4	1
stavby	10	3	4	5
ostatní	—	—	3	8
celkem	40	—	33	—

Pořadí na prvních třech místech svědčí o tom, že vývoj prozatím nevedl k zásadní přeměně řemeslnicko-výrobní struktury Bardějova. Stále převažovala výroba pro místní a oblastní trhy, kde byly odbytové možnosti pro výrobky oděvních, dřevařských a kovozpracujících řemesel. Textilní řemesla,

³⁸ Kdybychom pracovně počítali s tím, že sladovníků bylo tolik co řezníků, potravinářská řemesla by postoupila na čelní místo. Nebrali jsme však v úvahu ani domácí tkalce, jejichž počet v některých letech přesáhl 300. — G á c s o v á, A.: Společenská štruktúra Bardejova, s. 144 n. došla na základě analýzy daňových seznamů k obdobnému číslu pro poměrné zastoupení potravinářských odvětví roku 1542 (14,93 %). Při sledování řemeslné struktury též nezapočítala sladovníky a domácí pláteníky.

³⁹ Přehled byl sestaven na základě těchto pramenů a literatury: G á c s o v á, A.: Společenská štruktúra Bardejova, s. 122, 127 (údaje z roku 1542). OAB, rkp. č. 242, r. 1597 až 1648, kniha měšťanských práv (údaje z první poloviny 17. století). — V 15. století stála v popředí řemesla oděvní před kovozpracujícími a v první polovině 16. století se jejich pořadí střídalo.

omezovaná rozsáhlou domácí výrobou plátna a dovozem cizích textilií,⁴⁰ se nemohla významněji prosadit.

Počet výrobních specializací zůstal zhruba na stejné úrovni, když přihlédneme k dalším zjištěným řemeslům, která nebyla v seznamech nových měšťanů uvedena a byla doložena jinými prameny, vzešlými z činnosti městské rady. Došlo k výraznému snížení stavebních odvětví a omezil se rozsah důležitých odvětví textilních. Stagnující diferencovanost řemesel je dalším svědectvím zaměření bardějovské výroby na krytí poptávky místního a oblastního trhu. Tyto trhy naopak výrazněji neovlivnily řemeslnou výrobu rozšiřováním sortimentu žádaného zboží, majetnější zákazníci většinou zřejmě speciální a náročnější výrobky nenakupovali v Bardějově.

Z tohoto ustrnutí se mohla cechovní malovýroba dostat rozsáhlejší výrobou pro trhy vzdálenější — celozemské a zahraniční. Větší počet bardějovských obyvatel v první polovině 17. století měl při zaměření řemesel na stejný tržní okruh za následek vzrůst počtu řemeslníků uvnitř některých odvětví. Dvojnásobné zvýšení počtu specialistů vykazovala řemesla oděvní (zejména kloboučníci, pracující i pro export) a dřevozpracující, vzrůst se projevil i u kovovýroby a potravinářství. Protože stupeň řemeslné specializace přestává být po saturaci trhu průkazným měřítkem, nesvědčí zjištěný stav jednoznačně o úpadku Bardějova v první polovině 17. století. Struktura řemeslné výroby zůstává od 15. století nehybná i ve většině českých a moravských měst.⁴¹

Nejsilněji byla v Bardějově zastoupena řemesla oděvní (63 členové) se čtyřmi specializacemi. Počtem 29 zástupců převažovali obuvníci, z nichž 25 požádalo o měšťanské právo v prvních třech desetiletích 17. století. Roku 1629 jich bylo zapsáno nejvíce (dva pocházeli z Bardějova a po jednom z Košic, Sabinova a Spišského Podhradí). Roku 1644 měl obuvnický cech 23 mistrů⁴² a nemínil patrně v nejbližší době své řady příliš rozšiřovat, neboť roku 1616 jeden ze dvou evidovaných obuvníků musel hledat zaměstnání jako městem placený strážný.⁴³ Také 19 z dvaceti kloboučníků začalo v Bardějově pracovat do roku 1639. Vedle jednoho Levočana (roku 1599), Slezana (roku 1608) a příchozího z Pavlovců u Prešova (roku 1629) byli zapsáni tři Poláci (roku 1620, 1621 a 1629), dva Moravané (roku 1608 a 1640) a jeden původem ze Sedmíhradska (Brašov roku 1608). Nebylo uvedeno, odkud pocházelo 8 kožešníků, kteří stejně jako 6 krejčích (z toho jeden z Bavor roku 1599, jeden ze Spišské Nové Vsi roku 1629, jeden z Banské Štiavnice roku 1641)

⁴⁰ Marečková, M.: K problematice dálkového obchodu východoslovenských měst koncem 16. a v první polovině 17. století. In: Sborník prací pedagogické fakulty UJEP v Brně, řada společenských věd 8, Brno 1976, s. 95 n.

⁴¹ Marek, J.: Řemeslná výroba v moravských městech, s. 147.

⁴² OAB, rkp. č. 1797, r. 1604—1625, f. 254, hlavní účetní kniha.

⁴³ OAB, rkp. č. 242, r. 1597—1648, nepaginováno, zápis k roku 1616, kniha měšťanských práv.

dostali měšťanské právo až na jediný případ v prvních třech desetiletích 17. století.

Ve skupině dřevozpracujících řemesel početně převažovalo 26 bednářů, z nichž jeden přišel ze Spišského Podhradí (roku 1638) a jeden ze Sabinova (roku 1616). Odtud byl i jeden z deseti truhlářů. Dřevovýroba patrně neměla o zákazníky nouzi ani počátkem čtyřicátých let 17. století. Pracovní příležitost nabízelo nejen městské vinohradnictví výrobou a údržbou nádob a sudů pro městské sklepy a vinárny, ale i stálé udržování a opravy vodovodu a rozsáhlejší stavební podniky, které bardějovská městská rada právě v tomto období zahájila.⁴⁴

Zde našlo uplatnění i kovovýrobní odvětví, které bylo třetí v pořadí podle početnosti a stejně jako v minulosti nejvíce specializováno. Nejčastěji byli zapsáni do knihy měšťanských práv kováři (19 osob, z toho jeden ze Spišské Nové Vsi 1641), následovali zámečníci (7 osob, jeden byl označen jako Slovák roku 1641), zbrojíři (5 osob, jeden z Kluže v Sedmíhradsku roku 1621, jeden z Košic roku 1641), kotláři (4 osoby, z toho dva ze Spišské Nové Vsi roku 1597 a 1608), po jednom zástupci měli mečíři (roku 1607), zlatníci (roku 1602) a zvonáři (roku 1625). Roku 1645 si však městská rada opatřila zvon v Prešově.⁴⁵

Bardějovský zlatník Šalamoun Grünwaldt dostal měšťanské právo roku 1602. Pracoval i pro zahraniční zákazníky. Od dvacátých let 17. století měl patrně finanční potíže, jak je zřejmé z poklesu daňové kvóty,⁴⁶ nemohl zvládnout zakázky a dostal se dokonce do vězení. Dokládají to dva listy polského šlechtice Jana Kochanowského. V prvním z nich z konce února 1626 oznámil městské radě, že zlatník Šalamoun mu pro vážné důvody neodevzdal v dohodnutém termínu nádoby, které měl pro něho z dodaného stříbra zhotovit. Magistrát má zařadit, aby zlatník vrátil zbytek nezpracovaného stříbra a poslal konvici, za kterou dostane mzdu. Pan Kochanowsky nechtěl patrně dlouho čekat a poslal do Bardějova „svého žida“, který mu zlatníka Brünwaldta doporučil, aby zjednal nápravu. Městská rada mezitím vsadila dlužníka do vězení (jeho bratr Jan nebyl toho roku senátorem) a ten odmítl židovi stříbro a konvici vydat. Dovídáme se to z dalšího listu pana Kochanowského z počátku března 1626, s nímž poslal do Bardějova svého žida znovu. Spolu s listem měl předložit městské radě i zlatníkovu smlouvu o dílo. Pan Kochanowsky nebyl spokojen s postupem městské rady a žádal, aby „ne vězením, ale z dlužníkovu majetku nebo věcí“ byl spor konečně urovnán.⁴⁷

⁴⁴ OAB, rkp. č. 1802, r. 1626—1646, f. 386 v. n., hlavní účetní kniha; rkp. č. 242, r. 1597 až 1648, nepaginováno, zápisy k roku 1640 n., kniha měšťanských práv.

⁴⁵ OAB, rkp. č. 1802, r. 1626—1646, f. 451, hlavní účetní kniha.

⁴⁶ V rejstřících městské dávky byl Šalamoun Grünwaldt zapsán v letech 1615 a 1619 jako vlastník domu na předměstí (městská dávka 1,50 florénu), roku 1624 na náměstí (1,25 florénu) a v letech 1629, 1631, 1635 a 1636 v Klášterní ulici (1 florén).

⁴⁷ OAB, Missiles, Libusza 1626, 20. II., Jan Kochanowsky radě města Bardějova; Mystkova (Wola?) 1626, 7. III., Jan Kochanowsky radě města Bardějova, nesignováno.

Po potravinářských řemeslech byla jako pátá nejpočetnější zastoupena řemesla stavební, jejichž příslušníci byli většinou zapsáni (s výjimkou hrncířů) od roku 1638. Zřejmě pracovali na stavbách a přestavbách v režii magistrátu. Většina z deseti hrncířů přišla do Bardějova dříve, z toho tři roku 1607 a jeden roku 1641 z Polska, jeden roku 1629 ze Spišských Vlachů. Překvapivě vysoký byl počet malířů (3 osoby, stejně jako v Prešově), byli však všichni z místní patricijské rodiny.⁴⁸

Mezi textilními řemesly převažovali soukeníci (9 osob, z toho pět Slezanů), barvíři byli dva (jeden ze Slezska a jeden z Polska), tkadlec jeden (z Polska). Kožedělná řemesla měla reprezentanty mezi řemenáři (8 osob, jeden z nich z Levoče roku 1608), vačkáři (3 osoby, jeden z nich z Levoče roku 1599) a sedláři (1 osoba roku 1620).

Řemeslnicko-výrobní struktura Bardějova se přizpůsobila spotřebě místního a oblastního trhu a jedině domácí plátenictví mohlo svou kapacitou výroby jeho hranice trvaleji prolomit. Výsledky rozboru dvanácti bardějovských register plátna z první poloviny 17. století shrnuje následující přehled.

Plátno bardějovských obyvatel, evidované městským bělidlem v letech 1606—1650⁴⁹

Rok	Množství v loktech	%	Počet zápisů
1606	48 100	100,00	273
1608	56 650	117,76	361
1617	124 000	257,80	621
1618	104 700	217,67	555
1622	182 850	380,15	546
1629	62 500	129,94	281
1632	97 812,5	203,35	240
1636	117 700	244,70	400
1642	94 950	197,40	249
1648	126 500	262,99	301
1649	87 350	181,60	203
1650	104 800	217,88	250

Obyvatelé Bardějova dávali bilit v letech 1617, 1618, 1636, 1648 a 1650 více než 100 000 loktů plátna. Téměř dvojnásobné množství zachytila registra roku 1622, v roce 1606 a 1608 bylo však evidováno pouze kolem 50 000 loktů plátna. Městská plátenická výroba se tedy od druhého desetiletí 17. století udržovala v poměrně stabilním rozsahu.

⁴⁸ Roku 1602 byl přijat do svazku města malíř Jan Grünwaldt spolu se svým bratrem zlatníkem Šalamounem; roku 1616 jejich další bratr malíř Matyáš Grünwaldt. Syn Jana Grünwaldta Daniel si zvolil stejné povolání, jak o tom svědčí zápis v knize měšťanských práv z roku 1641 OAB, rkp. č. 242, kniha měšťanských práv.

⁴⁹ Prameny k tabulce — viz poznámka 29.

Plátno dávalo zpracovat ročně kolem dvou set bardějovských tkalců, v letech 1617, 1618, 1622 a 1636 zhruba tři sta i více. Někteří z nich byli v registrech zapsáni několikrát v roce. Mnozí odevzdávali k bílení 1—3 postavy (tj. 50—150 loktů) plátna. Byli to obyvatelé předměstí, podruzi, osamělé ženy a služky. Bohatí místní podnikatelé, obchodníci a členové užší městské rady dávali ročně zpracovat největší množství plátna — po 3 000—8 000 loktech. Mezi největšími producenty byli i příslušníci městské inteligence, duchovní, notáři, učitelé a varhaníci. Např. roku 1617 patřilo 2 450 loktů plátna varhaníku Jiřímu Uduarhelimu, 2 150 loktů německému kazateli Martinu Wagnerovi a 2 000 loktů rektoru Martinu Weigmanovi, roku 1622 vdově po pastoru Abrahámu Christianim 8 500 loktů, roku 1648 notáři M. Eliáši Spleniovi 1 500 loktů, roku 1649 varhaníku Zachariáši Zarevuciovi 1 300 loktů plátna. Jen zřídka se dostal mezi deset největších producentů jiný měšťan než senátor nebo příslušník městské inteligence.

Lze soudit, že kapacita bardějovské domácí plátenické výroby se zvyšovala v období příznivého ekonomického vývoje, zejména od konce druhého desetiletí 17. století, což svědčí o jejím spojení s místním obchodním a podnikatelským kapitálem.

Určité poznatky o odbytu bardějovského plátna jsme získali analýzou 38 prešovských třicátkových rejstříků z let 1570—1629. Bardějovské plátno vyváželi do Sedmíhradska prešovští obchodníci v letech 1570—1598 v množství 10—117 postavů ročně. Celkový export činil 489 postavů, avšak byl evidován pouze v 9 rejstřících z 18 zachovaných z tohoto období.⁵⁰ Ve 20 zachovaných prešovských třicátkových rejstřících z let 1601—1629 nemohl být vývoz bardějovského plátna evidován,⁵¹ stejně jako ve 28 bardějovských třicátkových rejstřících z let 1606—1649.⁵² Avšak také bardějovské třicátky z období 1577—1591⁵³ neuvedly ani jednou bardějovského měšťana jako exportéra plátna. Pouze dva zlomky bardějovských třicátků z let 1596 a 1597⁵⁴ zaznamenaly, že za prvé tři měsíce roku 1596 bylo exportováno třemi místními měšťany 26 postavů bardějovského plátna a ve stejném období roku 1597 třemi dalšími měšťany 73 postavy takto označeného plátna. Pouze Jiří

⁵⁰ OAP, rkp. č. 5374, r. 1570; rkp. č. 6073, r. 1577; rkp. č. 6288, r. 1581; rkp. č. 6532, r. 1585; rkp. č. 6600, r. 1587; rkp. č. 6679, r. 1589; rkp. č. 6727, r. 1590; rkp. č. 6784, r. 1591; rkp. č. 7015, r. 1598, třicátkové rejstříky. — Zřejmě omylem se objevil v prešovských třicátkových rejstřících z roku 1585 zápis o dovozu 25 postavů bardějovského plátna. OAP, rkp. č. 6532, r. 1585, f. 8 v., třicátkový rejstřík.

⁵¹ OAP, Missiles, r. 1601—1629, nesignováno, třicátkové rejstříky. — Pro další období prvé poloviny 17. století se tyto prameny nezachovaly. Neznamená to, že Prešované přestali bardějovské plátno do Sedmíhradska vyvážet. Export však nebyl třicátkovými rejstříky zřejmě evidován, když se Sedmíhradsko stalo roku 1598 po rezignaci Zikmunda Bathoryho součástí habsburského uherského státu.

⁵² OAB, rkp. č. 3612—3640, r. 1606—1649, třicátkové rejstříky.

⁵³ OAB, rkp. č. 3602—3608, r. 1577—1591, třicátkové rejstříky.

⁵⁴ OAB, rkp. č. 3609, 3610, r. 1596, 1597, třicátkové rejstříky (obsahují zápisy pouze za první čtvrtletí).

Světlík exportoval roku 1597 najednou 50 postavů bardějovského plátna, ostatních pět jen po 6—12 postavech. Místo určení nebylo uvedeno, avšak ve většině případů byly součástí nákladu dřevěné nástroje, jejichž vývoz směřoval podle zápisů v předchozích letech jen do Sedmihradska.

Z provedené analýzy vyplývá, že vývoz bardějovského plátna evidovaly třicátky zřídka. Je však nutno vzít v úvahu, že v bardějovských třicátkových rejstřících nebyly uváděny případy, kdy obchodní transakce prováděla městská rada (tzn. jí pověření obchodníci), která byla od placení třicátku osvobozena. Pouze na základě mlčení pramenů (bardějovských třicátků) však nelze jednoznačně usuzovat, že bardějovská městská rada organizovala i v první polovině 17. století odbyt plátna. Ačkoliv se zřejmě na něm do jisté míry podílela i v tomto období, prozatím jsme o této skutečnosti nenašli v archivu bardějovského magistrátu určité doklady.

Velké množství plátna, které dávali v místním bělidle zpracovat bardějovští tkalci, jistě nesloužilo jen krytí poptávky na místním a oblastním trhu, který byl zásoben plátnem vlastní výroby. Prozatím jsme však nenašli v prostudovaných pramenech žádné další informace o odbytu bardějovského plátna. Neobjevilo se ani mezi zbožím, dováženým v letech 1599—1636 do Kluže.⁵⁵ Třicátky však neevidovaly do určitého limitu vývoz zboží vlastní výroby⁵⁶ a obchod, spadající do rámce zemského trhu. Analogií se situací v 15. století se lze domnívat, že plátno, vyráběné v Bardějově v první polovině 17. století v tak značném množství, bylo nadále pro tento trh určeno.⁵⁷ Na jeho exportu se podíleli patrně i Prešované. Bardějovská plátenická výroba však byla ve spojení s místním obchodním a podnikatelským kapitálem. Na progresivní ekonomické trendy reagovala zvýšením objemu výroby.

Na sedmihradské trhy pronikly vedle plátna i výrobky bardějovských kloboučníků nesporně na přelomu 16. a 17. století.⁵⁸ V bardějovských třicátkách pro první čtvrtletí roku 1596 a 1597 byl evidován vývoz pozoruhodného množství 6 675 kusů klobouků domácí výroby.⁵⁹ Do jaké míry vývoz pokračoval, nemožely bardějovské třicátky zachytit. Podle počtu bardějovských kloboučníků a stabilního dovozu kloboučnické vlny je pravděpodobné, že

⁵⁵ Kavka, F.: Český a slovenský obchod s textilními výrobky, s. 155.

⁵⁶ Přehledně viz Kazimír, Š.: K pramennej hodnote colných registrov, s. 280 n.

⁵⁷ Lederer, E.: Bártfa város vászonszövő üzeme a 15. században. Budapest 1934, s. 150—158. — Szűcz, J.: A városok és kézművesség, s. 220 n. — Špiesz, A.: Remeslo na Slovensku, s. 24. — Janota, E.: Bardyjów. Historyczno-topograficzny opis miasta a okolicy. Kraków 1862, s. 25. — Jeršová, M.: Z dějin plátenictva na východnom Slovensku v 15. storočí. In: Príspevky k dejinám východného Slovenska. Bratislava 1964, s. 149. — Koncem 17. století městská výroba plátna v Bardějově prakticky úplně zanikla. Viz Špiesz, A.: Východoslovenské plátenictvo od konca 17. do polovice 19. storočia. In: Príspevky k dejinám východného Slovenska, s. 136.

⁵⁸ Horváth, P.: Príspevok k obchodným stykom východoslovenských miest, s. 140. — Dan, M.: Negustorii clujeni pe piața Cracoviei la sfârșitul sec. al 16-lea. In: Otázky dějin střední Evropy. UJEP Brno 1971, s. 105—119 aj.

⁵⁹ OAB, rkp. č. 3609, r. 1596; rkp. č. 3610, r. 1597, třicátkové rejstříky.

výroba musela i nadále počítat s odbytem na vzdálenějších trzích. Je ovšem otázka, nakolik mohli bardějovští kloboučníci v třicátých letech 17. století konkurovat kloboučníkům přešovským. Do Sedmíhradska byly vyváženy i dřevěné výrobky. Truhlář Tomáš Lang deklaroval roku 1591 své výrobky do Německa.

P. Horváth⁶⁰ upozornil na vývoz seker a jiných železářských výrobků spolu s železem bardějovskými kupci do Polska. Analýza bardějovských třicátků nás přesvědčila o tom, že vývoz železa trval od osmdesátých let 16. století do prvního desetiletí 17. století, pak byl přerušen a znovu pokračoval pravidelně od konce třicátých let 17. století. Vývoz seker začal až od sedmdesátých let 17. století. Plech, měď, měděné a kovové výrobky, šavle a kamenec byly vyváženy velmi nepravidelně a spíše ojediněle. Roku 1591 byl zapsán vývoz neudaného množství železa do Německa. Od padesátých let 17. století nabýval na významu vývoz mýdla a pálenky.⁶¹

Na severokarpatských trzích nakupovali bardějovští řezníci dobytek v takové míře, že v okolí Muszyny způsobili velkou drahotu a nedostatek masa. Tím alespoň argumentoval muszynský starosta, když roku 1621 zakázal jim a řezníkům „sousedních měst“ kupovat telata od poddaných v muszynské oblasti, kteří raději prodávali cizím než domácím. Bardějovská městská rada proti zákazu marně protestovala.⁶²

Také bardějovští řemeslníci zápasili se všeobecným nedostatkem peněžní hotovosti. Svě dluhy hradili v dlouhodobých malých splátkách (kolem 10 florénů ročně) a při zakoupení nemovitostí skládali velmi nízkou zálohu. Např. kloboučník Pavel Lauben koupil roku 1608 od Ondřeje Riemera dům (který musel Riemer pro dluhy prodat) na roční splátky 11 florénů.⁶³ Košický měšťan Jan Markfelder obstavil v červnu 1612 movitý i nemovitý majetek řezníka Jiřího Nikische kvůli nezaplacené pohledávce 75 florénů.⁶⁴

Kovozpracující, dřevařská a stavební řemesla našla možnost výděлку i v práci pro magistrát. Bednář Martin Mäger roku 1625 za práci v městské vinárně, na vinicích v Talji, na radnici, ve stájích, v cihelně a bělidle žádal proplacení 131,11 florénu.⁶⁵ Podobný účet na sumu 99,35 florénu se zachoval z roku 1613, nebyl však podepsán.⁶⁶

Ekonomická struktura Bardějova dávala řemeslníkům skromné existenční

⁶⁰ Horváth, P.: Príspevok k obchodným stykom východoslovenských miest, s. 137, 138.

⁶¹ OAB, rkp. č. 3602—3640, r. 1577—1649, třicátkové rejstříky. — Uvádíme dílčí výsledky analýzy těchto pramenů.

⁶² OAB, Missiles, Muszyna 1621, 21. V., Jan Bedlinsky rychtáři města Bardejova, nesignováno.

⁶³ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604—1625, f. 109 n., hlavní účetní kniha.

⁶⁴ OAB, rkp. č. 242, r. 1597—1648, nepaginováno, zápis k roku 1612, kniha měšťanských práv.

⁶⁵ OAB, Missiles, r. 1625, nesignováno, účet městského bednáře. Martin Mäger účet sám německy napsal.

⁶⁶ OAB, rkp. č. 2317, r. 1613, účet městského bednáře.

možnosti. Příjmy si doplňovali držbou pozemků a domů, obchodem a tkaním plátna. Produkce bardějovských řemesel byla orientována převážně na krytí potřeb místního a oblastního trhu. V přízemí radnice a na náměstí vedle chlebných lavic měli masné krámy řezníci, stánky kováři, zbrojíři, soukeníci, řemenáři, bednáři, obuvníci, kloboučníci a hrnčíři. Služby místním zákazníkům nabízel bradýř a lazebník.⁶⁷ Krejčí prodávali výrobky patrně ve svých dílnách a jen o jarmarcích je vystavili i na náměstí.

Za prací a výdělkem přicházeli do Bardějova řemeslníci z větších slovenských měst, zejména ze Spišské Nové Vsi (dva kotláři, kovář a kožešník), Levoče (kloboučník, řemenář, vačkář), Sabinova (obuvník, truhlář, bednář), Kežmarku (dva řezníci), Košic (zbrojír, obuvník) a Spišského Podhradí (obuvník, bednář), ale též z ciziny: Poláci (čtyři hrnčíři, tři kloboučníci, jeden barvíř, jeden mlynář), Slezané (pět soukeníků, jeden barvíř, jeden pekař), Moravané (dva kloboučníci), Němci (sedlář, kožešník) a ze Sedmihradska kloboučník a zbrojír. Naopak bardějovští řemeslníci hledali uplatnění — pokud jsme mohli sledovat — zejména v Prešově (čtyři bednáři, tři kožešníci, po jednom kovář, zbrojír, zlatník a řezník) a Košicích (dva skláři, po jednom mečíř, kolář, kloboučník a hrnčíř).

*

Pro odstupňování úrovně řemeslné výroby Prešova a Bardějova v první polovině 17. století svědčil rozdílný počet řemeslníků i bohatost výrobních specializací. Silná skupina kovodělných povolání v Bardějově a vyrovnané rozdělení řemesel do jednotlivých výrobních skupin jsou však známkou toho, že i Bardějov byl nadřazen ryzím provinčním městům a jeho řemeslná produkce byla určena i pro sféru oblastních trhů, v níž však vedoucí postavení získával Prešov. Svědčí o tom mimo jiné skutečnost, zjištěná analýzou hlavních účetních knih Bardějova. Náročnější řemeslné výrobky (stříbrné a zlatené poháry, děla a zbraně, zvony apod.) a exportované zboží nakupovala bardějovská městská rada zejména od třicátých let 17. století od Prešovanů.⁶⁸

V obou městech však stála v čele řemesla pracující pro bližší tržní okruh, se známkami jednostranné orientace ekonomické struktury na exportní výrobní odvětví jsme se nesetkali. V Bardějově v první polovině 17. století nedocházelo k hromadné pauperizaci široké řemeslnické vrstvy, typické pro exportní města.⁶⁹ Omezená možnost produkce vedla k tomu, že sociální protiklady zde nebyly tak vyhroceny jako v exportních městech Broumově a Jihlavě,⁷⁰ majetková struktura odpovídala typu řemeslnického města. Domačká plátenická výroba, značně rozšířená zejména v Bardějově, nabízela

⁶⁷ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604—1625; rkp. č. 1802, r. 1626—1646, hlavní účetní knihy, poplatky za stánky v jednotlivých letech.

⁶⁸ Např. OAB, rkp. č. 1802, r. 1626—1646, f. 346 v., hlavní účetní kniha.

⁶⁹ Janáček, J.: Řemeslná výroba v českých městech, s. 214.

⁷⁰ Marek, J.: Společenská struktura moravských královských měst, s. 104.

poměrně trvalou pracovní příležitost i pro nejchudší vrstvy. V Prešově sice docházelo během let 1619—1662 k hromadění málo majetného a nemajetného obyvatelstva, k určitému oslabení početní převahy středně majetných, prováděnému prohloubením jejich majetkových disproporcí. U bohatých a nejbohatších měšťanů se naopak majetkové rozdíly stíraly a poměr početnosti a majetnosti nedoznal podstatné změny. Charakter vývoje sociální struktury Prešova svědčil sice o větší mobilnosti městské řemeslné produkce i dálkového obchodu a příznivější ekonomické situaci města v porovnání s bardějovskými poměry, vcelku však odpovídal prosperujícímu typu rozvinutého řemeslnického města s širokým tržním okruhem, takže nelze hledat paralelu se sociálními poměry exportních center. O možnostech rozšíření exportních výrobních odvětví na úroveň těchto center nepodal ostatně důkaz ani rozbor řemeslné produkce Prešova.

Oporou pro stanovení řemeslnicko-výrobní struktury Prešova a Bardějova v první polovině 17. století bude porovnání s poměry ve slovenských, českých a moravských městech. Páteří řemeslné výroby v českých městech byla v 15. i v 16. století tzv. silná řemesla — potravinářská, oděvní, textilní, kovodělná a kožedělná,⁷¹ která nápadně převyšovala počtem řemeslníků ostatní slabé výrobní skupiny. Odlišením silných a slabých řemesel, měřených počtem řemeslníků, dojdeme k poznatku, že v Prešově a Bardějově nebyl protiklad mezi oběma skupinami v první polovině 17. století tak vyhrcočen. Podíl slabých řemesel byl zhruba dvakrát vyšší než v průměrných českých městech a podobal se skladbě předních moravských měst Brna a Znojma.⁷²

Procentuální podíl silných a slabých řemesel v Prešově a Bardejově v první polovině 17. století⁷³

	Prešov	Bardejov
silná řemesla	75,87	69,40
slabá řemesla	24,13	30,60

Ani převahu oděvních a potravinářských řemesel nad ostatními řemeslnickými skupinami, charakteristickou pro česká města 16. století, v Prešově a Bardějově nenajdeme. Jejich výrobní struktura byla širší než u českých měst a blížila se Brnu a Znojmu. Podílem řemeslníků a oděvních a potravinářských odvětvích měl Prešov obdobu v Levoči, v Kežmarku bylo zastoupení těchto skupin silnější než v Bardějově.

⁷¹ Janáček, J.: Řemeslná výroba v českých městech, s. 35, 184 (odtud i další porovnávací údaje).

⁷² Marek, J.: Řemeslná výroba v moravských městech, s. 137.

⁷³ Prameny k tabulce: OAP, rkp. č. 2118, r. 1537—1676; OAB, rkp. č. 242, r. 1597—1648, knihy měšťanských práv.

Procentuální podíl oděvních a potravinářských řemesel⁷⁴

Prešov prvá pol.	Bardejov 17. stol.	Levoča r. 1542	Kežmarok r. 1542	České Budějovice r. 1543	Kouřim r. 1506
37,38	41,38	36,8	46,6	49,0	78,0

Louny r. 1535	Most r. 1525	Brno r. 1504	Jihlava r. 1599	Olomouc r. 1588	Znojmo r. 1527	Vratislav r. 1579
73,0	46,0	42,0	10,1	28,5	42,0	34,8

Vahou oděvních a potravinářských řemesel se východoslovenským městem podobala také Trnava prvé poloviny 17. století.⁷⁵

Avšak textilní řemesla (soukenictví) poklesla v porovnání s některými českými a moravskými městy (např. Broumovem, Olomoucí a Jihlavou) do podružného postavení, obdobně jako v Košicích, Levoči, Trnavě, Kežmarku, Brně a Znojmě.⁷⁶ Jejich místo zaujímala v Prešově a Bardějově řemesla kovodělná, která byla početně zastoupena ve všech větších městech. V Bardějově na rozdíl od Prešova měla silnou pozici i řemesla dřevozpracující, ne však počtem řemeslníků, který byl v Prešově téměř dvojnásobný, ale pořadím mezi čelními řemesly.

V Trnavě během prvé poloviny 17. století dominovala oděvní odvětví, na dalších místech se střídaly skupiny kovovýrobních a potravinářských řemesel.⁷⁷ Pro porovnání uvedeme nejpočetnější skupiny řemesel v dalších městech.⁷⁸

Kežmarok roku 1542:	odívání	24,57 0/0
	potraviny	22,03 0/0
	kovy	20,34 0/0

⁷⁴ Přehled byl sestaven na základě těchto pramenů a literatury: G á c s o v á, A.: Spoločenská štruktúra Kežmarku, s. 367. — Spoločenská štruktúra Bardejova, s. 131. — J a n á č e k, J.: Řemeslná výroba v českých městech, s. 181. — K a v k a, F.: Majetková, sociální a třídní struktura českých měst, s. 262. — M a r e k, J.: Řemeslná výroba v moravských městech, s. 139, 148. — OAP, rkp. č. 2118, r. 1537—1676; OAB, rkp. č. 242, r. 1597—1648, knihy měšťanských práv.

⁷⁵ K a z i m í r, Š.: Vývoj ekonomicko-sociálnej štruktúry mesta Trnavy, s. 58 n.

⁷⁶ G á c s o v á, A.: Spoločenská štruktúra Bardejova, s. 131. — H a l a g a, O. R.: Právny, územný a populačný vývoj mesta Košic, s. 69 n. — M a r e k, J.: Spoločenská štruktúra moravských královských měst, s. 97 n. — F ü g e d i, E.: Kaschau, s. 205. — K a z i m í r, Š.: Vývoj ekonomicko-sociálnej štruktúry mesta Trnavy, s. 58 n. aj.

⁷⁷ K a z i m í r, Š.: Vývoj ekonomicko-sociálnej štruktúry mesta Trnavy, s. 58 n.

⁷⁸ G á c s o v á, A.: Spoločenská štruktúra Kežmarku, s. 376. — J a n á č e k, J.: Řemeslná výroba v českých městech, s. 194, 195, 211. — K a v k a, F.: Majetková, sociální a třídní struktura českých měst, s. 262. — M a r e k, J.: Společenská struktura moravských královských měst, s. 94, 97.

Znojmo roku 1528:	potraviny	21,30 ‰
	odívání	20,80 ‰
	dřevo	15,90 ‰
Olomouc roku 1588:	textil	31,80 ‰
	potraviny	18,00 ‰
	kovy	15,70 ‰
Jihlava roku 1596:	textil	51,40 ‰
	odívání	7,80 ‰
	potraviny	4,80 ‰
Staré Město pražské roku 1562:	potraviny	27,90 ‰
	odívání	21,90 ‰
	kovy	16,40 ‰
Broumov roku 1654:	textil	57,80 ‰
	odívání	13,00 ‰
	potraviny	11,40 ‰
České Budějovice roku 1543:	potraviny	34,00 ‰
	odívání	15,00 ‰
	kovy	15,00 ‰
Kouřim roku 1506:	potraviny	68,00 ‰
	odívání	10,00 ‰
	textil	6,00 ‰
Louny roku 1535:	potraviny	42,00 ‰
	odívání	31,00 ‰
	textil	12,00 ‰
Most roku 1525:	potraviny	31,00 ‰
	textil	16,00 ‰
	kovy	16,00 ‰
Vratislav roku 1579:	odívání	19,40 ‰
	potraviny	15,40 ‰
	kovy	12,20 ‰

Od poloviny 16. století nedošlo v Prešově a Bardějově k snížení počtu řemeslných odvětví, které bylo v českém a moravském městském prostředí obecným jevem, ale naopak v Prešově se řemeslná specializace dále členila. Přestože v obou městech dominovala řemesla pracující pro nižší formy trhů, byla nadřazena běžným střediskům místního trhu — menším městům, jak o tom svědčil snížený počet potravinářských a oděvních odvětví a tzv. silných řemesel i stupeň řemeslné specializace a zejména pak charakter společenské struktury a jejích proměn. Řemeslná výroba Prešova i Bardějova zásobovala také trhy oblastní a do určité míry i celozemské a zahraniční, i když stupeň a schopnost jejího zapojení do těchto tržních sfér se lišil.

Počtem řemeslníků i povolání lze Prešov porovnat s největšími moravskými městy, ale i v Bardějově byla diferencovanost řemesel bohatší než v menších městech Slovenska, Moravy a Čech.⁷⁹ Ze slovenských měst převyšovala Prešov v 17. století počtem řemeslníků a stupněm specializace jen Bratislava. Řemeslníků pracovalo v Prešově patrně tolik jako v Košicích a Levoči (kde však byla výroba bohatěji členěna), Banské Bystrici a Trnavě. Bardějov se podobal spíše Kežmarku, Spišské Nové Vsi⁸⁰ a polským severokarpatským městům.⁸¹ I porovnání s cizími velkými městy není zejména pro Prešov nepříznivé.⁸²

Ačkoliv v obou městech dominovala řemeslná produkce pro bližší tržní oblast a nebyla doložena jednostranná orientace na exportní výrobní odvětví, lze je charakterizovat jako vyspělá řemeslnická města s nejvyšším stupněm řemeslnicko-výrobní struktury, jak jej vymezil J. Janáček.⁸³ Řemeslná výroba v Bardějově však od poloviny 16. století přes určité strukturální změny vcelku stagnovala, zatímco všechna odvětví řemeslné výroby v Prešově prosperovala a dále se rozvíjela. Prohloubila se téměř na dvojnásobek nejen bohatost výrobních specializací, zejména pokud jde o náročná odvětví kovozpracujících řemesel, ale prudce vzrostl také počet řemeslníků, takže vcelku vykazoval více než trojnásobek stavu z roku 1551, snížíme-li zjištěné údaje na polovinu. Zvláště prosperovala řemesla oděvní, kde se počet řemeslníků téměř zpětinasobil, avšak také textilní, dřevozpracující a potravinářská řemeslná produkce zajišťovala pracovní příležitost čtyřnásobnému počtu specialistů. V 16 kovozpracujících řemeslech našlo uplatnění třikrát více malovýrobců než v šesti takto specializovaných řemeslech roku 1551.

Podporu pro tato zjištění poskytla analýza společenské struktury Prešova a Bardějova. Zatímco roku 1619 v Prešově řemeslníci představovali 60,37 % majitelů domů, v Bardějově pouze 23,48 %. Odrázem těchto poměrů byl i rozdílný obraz sociální struktury a populačního vývoje obou měst, ačkoliv se v nich ve stejném období prosazovaly ekonomické impulsy a odrážela reakce městské společnosti Prešova i Bardějova. Avšak nesporně také v tomto směru větší aktivitu prokazoval Prešov.

Z provedených rozborů vyplývá, že těžiště městské ekonomiky spočívalo plnou měrou v řemeslné produkci. Teprve na jejím základě se rozvíjelo zapojení města do dálkové směny zboží v režii místních obchodníků.

⁷⁹ Marek, J.: Řemeslná výroba v moravských městech, s. 78, 82.

⁸⁰ Špiesz, A.: Remeslo na Slovensku, s. 68 n. — Kazimír, Š.: Vývoj ekonomicko-sociálnej štruktúry mesta Trnavy, s. 58 n.

⁸¹ V Nowém Sączy bylo roku 1635 kromě sladovníků a obchodníků celkem 123 cechovních řemeslníků. Sygański, J.: Historya Nowego Sącza I. Lwów 1901, s. 39, 75.

⁸² V prvé polovině 17. století existovalo v Krakově kolem 60 cechů a 90 řemeslných specializací (Bąkowski, K.: Dawne cechy krakowskie. Kraków 1903, s. 19 n.), ve Lvově nejméně 30 cechů a 50 specializací (Charewiczowa, L.: Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej. Lwów 1929, s. 5). Další porovnávací údaje viz Marek, J.: Společenská struktura moravských královských měst, s. 93.

⁸³ Janáček, J.: Řemeslná výroba v českých městech, s. 200 n.

